

Sylwester DROZD, Jan MATRASZEK

**Efektywność gospodarowania rolniczych spółdzielni produkcyjnych
w Polsce w latach 1976—1978 ***

Эффективность хозяйственной деятельности сельскохозяйственных
производственных кооперативов в 1976—1978 гг.

The Effectiveness of the Management of Co-operative Farms in 1976—1978

Istniejąca wielosektorowość naszego rolnictwa, zróżnicowane nasilenie poszczególnych form gospodarowania w regionach kraju oraz stosunkowo powolny ilościowy rozwój gospodarstw uspołecznionych skłaniają do pewnych refleksji.

Jedną z nich, niewątpliwie istotną dla przyszłości sektora spółdzielczego jest zagadnienie, czy dotychczasowe osiągnięcia ekonomiczne w zakresie zespołowej produkcji rolniczej, a zwłaszcza koszty tych osiągnięć, można uznać za zadowalające zarówno z punktu widzenia przedsiębiorstwa, jak i całej gospodarki. Obecny rozwój rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) dokonuje się przy stosunkowo znacznej, szeroko pojętej pomocy państwa. Rodzi to pytanie, czy pomoc finansowa państwa jest wystarczająca, a zarazem efektywna, czy i jak wpływa na ekonomikę spółdzielni oraz jak działałyby spółdzielnie produkcyjne bez tej pomocy?

Są to bezporne pytania bardzo dziś istotne, a odpowiedź na nie, nie mniej trudna. Powstaje między innymi problem, czy badania przeprowadzać w oparciu o wielkości przeciętne z wszystkich gospodarstw spółdzielczych w kraju, czy też skoncentrować rozważania na wybranej odpowiednio zbiorowości.

---

* Opracowanie stanowi część wyników badań zrealizowanych w ramach problemu węzłowego nr 11.3: „Społeczno-ekonomiczna przebudowa wsi i rolnictwa w Polsce”.

W badaniach naszych uznaliśmy, że uzyskamy właściwy obraz poruszonej problematyki przy celowo dobranej zbiorowości RSP.

Badane RSP rozmieszczone są w województwach: bydgoskim, opolskim, płockim, poznańskim, rzeszowskim i radomskim. O wyborze tych województw zadecydowały przede wszystkim wysoki udział sektora gospodarki indywidualnej oraz niewielki stosunkowo udział sektora gospodarki społecznej. W województwach, gdzie sektor państwowy nie jest dominujący, RSP mogą być w przyszłości jedyną drogą przekształcania gospodarstw indywidualnych w rolnictwo społeczne. Znajomość efektywności gospodarowania RSP zwłaszcza więc w tych województwach nie jest bez znaczenia.

Do badań przyjęto w wybranych województwach wszystkie spółdzielnie powstałe od r. 1975 (zwane dalej spółdzielniami nowymi) oraz dobrane celowo spółdzielnie zorganizowane do r. 1973 (zwane spółdzielniami starymi). Spośród starych spółdzielni wybrano gospodarstwa osiągające wyższą od przeciętnej w danym województwie wartość rolniczej produkcji końcowej netto w roku wyjściowym (1976). Kierując się takim kryterium doboru starych spółdzielni mieliśmy na względzie to, że RSP, osiągające odpowiednio wysoki poziom produkcji, są jednocześnie obiektami o ukształtowanym profilu produkcyjnym i sprawnym warsztacie rolnym, zapewniającymi uchwycenie generalnych prawidłowości ekonomicznych typowych dla silnych ekonomicznie RSP. Prowadzenie rozważań równoległe w dwu grupach spółdzielni (starych i nowych) uznaliśmy za celowe z uwagi na znane powszechnie różnice w poziomie wyników spółdzielni o długoletnim okresie gospodarowania i nowo założonych.

Podstawowy materiał źródłowy stanowiły dane liczbowe pochodzące z jednostkowych sprawozdań rocznych ze stanu gospodarczo-finansowego RSP za lata 1976—1978. Do szczegółowej analizy interesujących nas zjawisk przyjęliśmy tylko wyniki ekonomiczne rolniczej działalności produkcyjnej w tych gospodarstwach.

W kolejnych latach omawianego okresu badaniami objęto 145, 124 i 117 spółdzielni starych i odpowiednio 49, 93 i 142 spółdzielnie nowe.

Niektóre dane dotyczące czynników produkcji i wyników produkcyjnych badanych RSP zawiera tabela 1. Zmiany, jakie dokonały się w zakresie przedstawionych tu wskaźników, były w omawianych 3 latach tak niewielkie, że uznaliśmy, iż dane za jeden rok będą wystarczająco charakteryzować badane objekty.

Odpowiednie wielkości wskazują, że przeciętny obszar użytków rolnych badanych gospodarstw nie należy do najwyższych, przy czym generalnie stare spółdzielnie są około 2-krotnie większe obszarowo aniżeli nowe. W starych spółdzielniach największe obszarowo są spółdzielnie w

Tab. 1. Niektóre dane o czynnikach produkcji i wynikach produkcyjnych badanych RSP (r. 1978)
Some data about production factors and results in the co-operative farms examined (in 1978)

RSP	Woje- wództwo	Średni obszar gospodar- stwa w hekta- rach użytków rolnych	Powierzch- nia użytków rolnych w hekta- rach na 1 zrzeszoną rodzinę	Źródła tworzenia gruntów zespołowych (w procentach)			Spółdzielcy zdolni do pracy na 100 ha użytków rolnych
				wkłady	PFZ	inne	
Stare	Bydgoszcz	572,3	7,1	14,2	72,7	8,1	22,6
	Opole	532,3	5,6	28,6	58,9	12,5	29,3
	Płock	222,6	4,8	23,8	72,7	3,5	33,4
	Poznań	472,2	6,1	37,5	57,3	5,2	26,3
	Rzeszów	490,9	2,7	1,5	60,1	37,4	89,3
	Radom	216,0	6,8	6,3	69,8	23,9	38,8
Nowe	Bydgoszcz	292,0	12,9	17,3	67,1	15,6	16,5
	Opole	267,5	7,3	26,6	51,2	22,2	28,7
	Płock	152,9	10,5	12,9	67,1	20,0	20,8
	Poznań	364,3	6,8	26,6	47,7	25,7	27,7
	Rzeszów	136,2	4,5	2,8	52,2	45,0	44,2
	Radom	105,3	3,5	7,0	59,7	33,3	41,3

woj. bydgoskim i opolskim, zaś najmniejsze — w woj. radomskim; natomiast w nowych spółdzielniach największy obszar, przypadający średnio na 1 RSP, występuje w woj. poznańskim i bydgoskim, zaś najmniejszy — w woj. radomskim. Do małych obszarowo zaliczyć należy ponadto w tej grupie RSP także spółdzielnie w woj. rzeszowskim i płockim.

Chociaż nowe spółdzielnie są obszarowo mniejsze aniżeli stare, to jednak powierzchnia użytków rolnych w hektarach na jedną zrzeszoną rodzinę jest w nich znacznie większa (poza woj. radomskim). Najkorzystniejsza relacja w tym zakresie (najwięcej hektarów użytków rolnych na jedną rodzinę) występuje w starych spółdzielniach w woj. bydgoskim, zaś najgorsza — w woj. rzeszowskim; w spółdzielniach nowych odpowiednio — najlepsza w woj. bydgoskim, a najgorsza w woj. radomskim.

Źródła pochodzenia gruntów zespołowych, w obydwu grupach spółdzielni stanowią przede wszystkim grunty z PFZ, chociaż odsetek ich jest znacznie mniejszy w spółdzielniach nowych aniżeli w starych. Zdecydowanie większy odsetek w nowych spółdzielniach stanowią grunty z tzw. innych źródeł (np. zakupy, dzierżawa, za skumulowaną rentę itp.), a jest to szczególnie widoczne w woj. rzeszowskim i radomskim. Udział gruntów wkładowych jest w obydwu grupach spółdzielni zbliżony w tych samych województwach. Pomędzy województwami występuje jednak zróżnicowanie, udział tych gruntów kształtujący się od 1,5% (RSP sta-

re) i 2,8% (RSP nowe) w woj. rzeszowskim do 37,5% (RSP stare) w woj. poznańskim i 26,6% (RSP nowe) w woj. opolskim i poznańskim.

Badane spółdzielnie posiadają stosunkowo wysokie zasoby siły roboczej, przy czym w spółdzielniach starych są one znacznie większe aniżeli w nowych (poza woj. radomskim). Szczególnie dużo osób zdolnych do pracy na 100 ha użytków rolnych posiadają spółdzielnie obydwu grup w woj. rzeszowskim (stare 89,3 zaś nowe 44,2 osób na 100 ha). Względnie niski poziom zasobów siły roboczej obserwuje się jedynie w nowych spółdzielniach w woj. bydgoskim (16,5 osób na 100 ha). Podobnie do zasobów siły roboczej kształtuje się poziom zatrudnienia ogółem na 100 ha użytków rolnych; jest ono większe w spółdzielniach starych aniżeli w nowych we wszystkich województwach, zaś szczególnie wysokie w obydwu grupach spółdzielni w woj. radomskim i rzeszowskim.

Charakterystyczny jest wysoki poziom wyposażenia w majątek trwały na 1 ha użytków rolnych i uzbrojenia technicznego na 1 zatrudnionego. W obydwu tych wskaźnikach jedynie w woj. poznańskim nowe spółdzielnie nie odbiegają znacznie od poziomu starych, w pozostałych zaś województwach stare spółdzielnie mają zdecydowaną przewagę nad nowymi.

Tab. 2. Zasoby siły roboczej oraz poziom wartości produkcji rolniczej RSP
Manpower resources and level of agricultural production value in co-operative farms

RSP	Woje- wództwo	Zatrudnienie na 100 ha użytków rolnych *		Udział pracow- ników najemnych w zatrud- nionych ogółem (w pro- centach)	Wartość majątku trwałego w tysł złotych		Wartość rolni- czej produkcji w złotych na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych	
		ogółem	w tym w pro- dukcji rolniczej		na hektar użytków rolnych	na 1 za- trudnio- nego	końcowej netto	czystej
Stare	Bydgoszcz	21,2	13,9	10,3	100,5	538,7	22 280	9 590
	Opole	30,5	10,6	8,1	114,8	409,9	25 195	11 833
	Płock	31,0	13,6	8,3	107,7	377,2	22 427	187
	Poznań	23,7	14,5	7,1	91,5	353,1	24 014	11 717
	Rzeszów	47,6	5,3	11,9	124,2	295,9	11 025	973
	Radom	58,7	4,0	49,5	143,9	484,8	43 412	16 292
Nowe	Bydgoszcz	14,6	6,7	11,6	45,6	352,0	9 279	2 082
	Opole	26,0	10,0	13,0	46,6	206,1	12 438	4 514
	Płock	16,4	10,7	3,6	34,2	216,0	10 574	2 507
	Poznań	21,1	10,2	7,5	82,0	318,8	15 315	3 965
	Rzeszów	30,2	7,1	5,6	59,2	207,3	5 286	3 317
	Radom	57,4	4,5	39,7	117,4	339,2	21 966	2 389

* 1 pełnozatrudniony=275 dni w roku, obejmuje ono zatrudnienie spółdzielców i pracowników najemnych.

Na tle wyposażenia w czynniki produkcji interesująco prezentują się wyniki w zakresie poziomu wartości produkcji rolniczej. Zarówno produkcja końcowa jak i czysta jest wyższa w spółdzielniach starych aniżeli w nowych (poza produkcją czystą w woj. płockim). Poziom produkcji końcowej pomiędzy poszczególnymi województwami jest znacznie bardziej wyrównany (zwłaszcza w starych RSP) aniżeli poziom produkcji czystej. Sugeruje to, najogólniej mówiąc, różną efektywność gospodarowania badanych RSP. Prześledźmy zatem, jak kształtowała się struktura nakładów oraz rola poszczególnych czynników produkcji w wytwarzaniu produkcji rolniczej. Odpowiednie dane zawiera tabela 3.

Nakłady zewnętrzne, wyższe w nowych spółdzielniach aniżeli w starych (poza woj. płockim) wzrosły w latach 1976—1978 praktycznie we wszystkich województwach w obydwu grupach spółdzielni (spadek nastąpił jedynie w spółdzielniach starych w woj. bydgoskim). Udział nakładów zewnętrznych w nakładach ogółem był niezmiennie dominujący i w obydwu grupach spółdzielni kształtował się w granicach 70—80%.

Koszty użytkowania ziemi w ujęciu absolutnym były raczej niezbyt wysokie oraz niezmiennie w czasie, przy czym dotyczy to starych spółdzielni; w nowych były one dużo wyższe, a poziom ich ulegał znacznym zmianom w latach 1976—1978. Było to związane niewątpliwie z kosztami przejmowania i rekultywacji ziemi.

Zadowalająco kształtowały się poziom i kierunki zmian w grupie nakładów pracy żywej. W spółdzielniach starych wzrosły one jedynie w woj. płockim, lecz niezbyt wysoko, zaś w spółdzielniach nowych wzrost miał miejsce w woj. bydgoskim i poznańskim. W pozostałych przypadkach poziom nakładów pracy żywej zmniejszył się.

Nakłady ogółem na 1000 zł produkcji były generalnie wyższe w spółdzielniach nowych aniżeli w starych. Od 1977 r. we wszystkich województwach wielkość nakładów przekraczała poziom uzyskiwanej dzięki nim produkcji. W 1978 r. w spółdzielniach starych tylko w woj. bydgoskim i radomskim nakłady uległy zmniejszeniu w porównaniu ze stanem z 1976 r. (w tym ostatnim województwie jednak nieznacznie). W spółdzielniach nowych podobny kierunek zmian miał miejsce w woj. opolskim, rzeszowskim i radomskim. Należy jednak zaznaczyć, że w woj. rzeszowskim nakłady na 1000 zł produkcji nadal są największe spośród wszystkich województw; najniższe są w woj. poznańskim. Analogiczna sytuacja występuje także w starych spółdzielniach. Jak wynika zatem z powyższych danych, najdrożej produkują spółdzielnie w woj. rzeszowskim, a relatywnie najtaniej — chociaż też drogo — w woj. poznańskim. Obserwacja elementów składowych nakładów wskazuje wyraźnie, że spadkowa tendencja opłacalności zespołowej produkcji rolniczej w badanych RSP wynika w znacznej mierze z malejącej efektywności nakła-

Tab. 3. Nakłady materialne, nakłady pracy, nakłady ziemi w złotych w przeliczeniu na 1000 zł produkcji końcowej netto (produkcja końcowa i nakłady zewnętrzne w cenach bieżących)
Expenditures in material, labour, and land in zlotys calculated per 1000 zlotys of final net production (final production and external input in current prices)

RSP	Woje- wództwo	Nakłady zewnętrzne													Nakłady razem				
		ogółem	w tym						Nakłady pracy * żywej			Użytkowanie ziemi							
			nakłady materiałów i usług kupnych	nakłady materiałów	nakłady środków trwałych	nakłady pracy * żywej	Użytkowanie ziemi	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976		1977	1978		
		1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978			
	Bydgoszcz	886	802	783	828	745	876	74	39	218	251	265	247	22	20	15	1169	1087	1045
	Opole	746	833	790	707	794	748	39	39	231	42	231	227	19	23	15	996	1093	1032
	Płock	832	896	996	798	855	945	34	41	151	200	177	10	11	11	11	993	1107	1184
	Poznań	671	836	762	625	788	715	46	48	237	257	236	18	19	19	19	927	1112	1017
	Rzeszów	890	860	973	855	822	934	35	38	279	237	248	10	10	10	10	1179	1107	1230
	Radom	803	1041	859	772	1001	814	31	40	232	243	175	10	7	5	5	1045	1291	1039
	Bydgoszcz	839	1096	915	859	1022	876	—	74	39	218	310	268	18	74	62	1075	1480	1245
	Opole	804	803	830	767	759	787	37	44	43	366	464	281	125	111	52	1295	1378	1163
	Płock	775	1209	907	775	1176	869	—	33	38	221	331	219	—	153	39	996	1693	1165
	Poznań	776	886	831	740	831	777	36	55	54	186	312	288	25	22	36	987	1220	1145
	Rzeszów	1096	1127	1179	1087	1049	1099	8	78	80	418	344	246	17	232	49	1530	1703	1474
	Radom	947	940	960	922	907	911	25	33	49	401	250	218	2	6	16	1350	1196	1194

* W tabeli podano rzeczywiste nakłady pracy liczone według wartości dniówek obrachunkowych spółdzielni badanych. Uwzględniając wielkości średnie dotyczące wszystkich spółdzielni danego województwa — nakłady razem (kolumna ostatnia) przyjęłyby w spółdzielniach starych w latach 1976—1978 wielkości następujące: Bydgoszcz 1160 1082 975, Opole 997 1109 1019, Płock 994 1069 1206, Poznań 911 1045 958, Rzeszów 1178 1091 1039, Radom 1052 1237 1046.
Niezależnie od przyjętej metody liczenia nakładów pracy — różnice w łącznych nakładach są zatem niewielkie. Przez koszt pracy rozumiemy kwoty wypłacone członkom za pracę w zespolonym gospodarstwie. Zdajemy sobie sprawę z pewnych uproszczeń tego określenia, jednak tok przeprowadzonej analizy wymagał przyjęcia takiego założenia.

dów materiałowych (zewnętrznych). Te bowiem wzrosły najbardziej, podczas gdy pozostałe niewiele (koszty użytkowania ziemi), lub nawet zmniejszyły się (nakłady pracy żywej).

Obok bieżącej opłacalności produkcji przyjrzyjmy się również wskaźnikom technicznej efektywności produkcji zespołowej¹, zamieszczonym w tabeli 4. Z danych tych wynika, że w obydwu grupach spółdzielni rolnicza produkcja zespołowa nie jest efektywna — koszty znacznie przewyższają wartość produkcji, przy czym w spółdzielniach nowych sytuacja jest pod tym względem we wszystkich województwach znacznie gorsza aniżeli w starych. Podobnie jak w przypadku opłacalności i tutaj, w obydwu grupach najbardziej nieefektywna jest produkcja rolnicza w spółdzielniach w woj. rzeszowskim, zaś relatywnie najlepsza pod względem efektywności produkcji jest sytuacja w woj. poznańskim.

Utrzymywanie się nieefektywnej zespołowej produkcji rolniczej w

Tab. 4. Techniczna efektywność środków produkcji w badanych RSP (produkcja końcowa i nakłady — średnie z lat 1976—1978)

Technical effectiveness of production means in co-operative farms examined (average final production and outlays for 1976—1978)

RSP	Woje- wództwo	Nakłady					Struktura nakładów (w procentach)		
		ogółem	w tym				nakłady zewnętrzne	nakłady pracy żywej	użytkowa- nie ziemi
			materia- lowe	środków trwałych	pracy żywej	ziemi			
w złotych na 1000 zł produkcji									
Stare	Bydgoszcz	1107	760	106	204	36	78,1	18,4	3,5
	Opole	1043	752	78	189	22	79,4	18,1	2,5
	Płock	1161	869	77	196	18	81,4	16,8	1,8
	Poznań	1024	707	89	198	29	77,6	19,3	3,1
	Rzeszów	1232	875	73	252	32	76,9	20,4	2,7
	Radom	1132	862	70	185	14	82,2	16,3	1,5
Nowe	Bydgoszcz	1324	903	112	247	70	76,6	18,6	4,8
	Opole	1177	778	76	267	54	72,5	22,6	4,9
	Płock	1309	908	74	269	57	74,9	20,5	4,6
	Poznań	1167	797	90	239	39	75,9	20,4	3,7
	Rzeszów	1661	1085	122	377	76	72,6	22,6	4,8
	Radom	1246	911	69	242	22	78,6	19,4	2,0

¹ Techniczna efektywność produkcji oznacza stosunek wartości środków zaangażowanych do wytworzenia produkcji do jej wartości. Por.: J. Rajtar, L. Wiśniewski: *Efektywność nakładów w rolnictwie* [w:] *Rolnictwo a wyżywienie w Polsce*, pr. zb. pod red. E. Gorzelaka, Warszawa 1978.

RSP jest możliwe m. in. dzięki pomocy państwa wpływającej pośrednio lub bezpośrednio na opłacalność produkcji rolniczej.²

Uwzględniając łączny poziom dotacji, tj. zarówno dotacje mające charakter zwrotu kosztów, jak i dotacje stymulujące wzrost produkcji (do poziomu i przyrostu produkcji końcowej netto), możemy ocenić, że znaczenie tej formy pomocy finansowej państwa w rozwoju zespołowej produkcji rolniczej jest istotne. Informują o tym liczby zawarte w tabeli 5.

W spółdzielniach starych najniższe kwoty dotacji na 1 ha użytków rolnych otrzymywały spółdzielnie w woj. rzeszowskim, a najwyższe — w woj. radomskim. Przyczyną różnic wynoszących w skrajnych przypadkach ponad 10 tys./ha był przede wszystkim niższy poziom i przyrost produkcji końcowej netto.

W pierwszej grupie najwyższy udział dotacji w wartości produkcji końcowej brutto osiągnęły spółdzielnie w woj. bydgoskim i poznańskim. W obydwu przypadkach zdecydowały o tym dotacje stymulujące rozwój produkcji. W wartości produkcji końcowej netto udział dotacji w latach 1976—1978 wahał się w granicach od 54—99% w spółdzielniach starych do 366,6% (np. woj. płockie w r. 1977) w spółdzielniach nowych.

Oceniając oddziaływanie dotacji na ekonomikę gospodarowania RSP można to uczynić m. in. analizując rozmiary i udział dotacji w wartości produkcji lub też rozpatrując wpływ dotacji na wielkość dochodów. Dochód, jak wiemy, stanowi w spółdzielniach główne źródło środków służących do zaspokajania potrzeb materialnych i kulturalnych spółdzielców. Podstawą kształtowania indywidualnych dochodów członków z tytułu pracy we wspólnym gospodarstwie i źródłem finansowania reprodukcji rozszerzonej majątku zespołowego jest produkcja czysta (powiększona ewentualnie o dotacje do działalności produkcyjnej z wyjątkiem dotacji do poziomu i przyrostu produkcji końcowej netto). Ogólnie zatem podstawę do ustalania wartości dniówki obrachunkowej stanowi produkcja czysta, a ściślej ta jej część, która łącznie z dotacjami budżetowymi tworzy dochód ogólny z całokształtu działalności.³

W badaniach chcieliśmy wykazać, w jakim stopniu poziom produkcji

² Przykładem pośredniego oddziaływania państwa na opłacalność produkcji rolniczej jest dotacja do produkcji końcowej netto, zaś bezpośredniego — dotacja na zwrot bieżących kosztów zagospodarowania gruntów.

³ Zgodnie z zasaadmi gospodarki finansowej RSP — indywidualne dochody spółdzielców z tytułu pracy w gospodarstwie zespołowym uzależnione są od poziomu dochodu ogólnego. Dochód ogólny stanowi część produkcji czystej łącznie z różnicą (saldo) strat i zysków nadzwyczajnych powiększoną o dotacje do działalności produkcyjnej z wyjątkiem dotacji do poziomu i przyrostu produkcji końcowej netto. Por.: uchwała nr XII/27/78 Rady CZ RSP z 6 lipca 1978 r. w sprawie gospodarki finansowej spółdzielni zrzeszonych w CZ RSP — § 37 „Informator” CZ RSP 1978, nr 5—6.

Tab. 5. Dotacje budżetowe ogółem w działalności rolniczej w latach 1976—1978
Total budget subsidies in agricultural production in 1976—1978

RSP	Województwo	Kwota dotacji w złotych											
		na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych					na 1 dzień pracy członków i domowników					na 1000 zł wartości rolniczej produkcji końcowej brutto	
		1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978
Stare	Bydgoszcz	11 422	9 054	14 617	342	279	395	354	272	328	572	565	656
	Opole	13 396	12 258	15 697	336	283	329	287	238	276	603	581	623
	Płock	17 740	11 975	12 896	307	209	183	244	179	175	560	610	620
	Poznań	12 651	10 005	14 897	314	263	350	316	255	302	617	541	575
	Rzeszów	10 113	13 824	10 943	274	352	297	295	319	299	820	777	992
	Radom	21 448	15 793	26 236	533	359	511	275	163	225	615	620	604
Nowe	Bydgoszcz	4 994	7 570	9 482	215	380	447	229	416	469	627	1401	1021
	Opole	8 150	10 274	11 155	544	320	422	629	498	416	1056	884	896
	Płock	5 043	6 022	7 260	244	279	212	218	396	267	627	3666	686
	Poznań	7 524	7 179	9 442	223	176	246	214	204	287	476	509	616
	Rzeszów	7 940	10 394	9 863	539	393	334	795	657	533	2362	1900	1865
	Radom	10 782	12 749	16 495	339	428	374	217	208	267	741	720	750

czystej, wytworzonej w działalności rolniczej, zapewnia samowystarczalność finansową w zakresie świadczeń społecznych, kosztów opłaty pracy i odpisów na fundusze statutowe. Inaczej formułując problem, należy wyjaśnić, czy wartość produkcji czystej uzyskanej w działalności rolniczej gwarantuje prawidłowy rozwój zespołowej gospodarki rolnej, czy też zachodzi potrzeba zwiększenia jej w tym celu dotacjami.

Otóż bliższa analiza tego zagadnienia wskazuje, że z produkcji czystej wytworzonej w działalności rolniczej spółdzielnie nie były w stanie pokryć świadczeń społecznych⁴ oraz rzeczywiście poniesionych kosztów z tytułu zatrudnienia pracowników najemnych i członków spółdzielni. Sytuacja taka miała miejsce we wszystkich województwach, różne były jedynie rozmiary niedoboru produkcji czystej niezbędnej do sfinansowania powyższych celów. Zakładając zatem, że badane spółdzielnie nie prowadziłyby działalności pozarolniczej (z której produkcja czysta umożliwia pokrywanie wydatków z tytułu płac) i nie otrzymują dotacji budżetowych — jedyną możliwością zbilansowania działalności rolniczej byłaby konieczność obniżenia opłaty pracy członków spółdzielni.⁵ W takiej sytuacji wystąpiłyby też brak środków niezbędnych do sfinansowania rozwoju gospodarstw zespołowych; poziom produkcji czystej nie zapewniał bowiem odpisów na fundusze statutowe.

Za słusnością takiego wniosku przemawia fakt, że w latach 1976—1978 cała produkcja czysta wytworzona z działalności rolniczej była przeznaczona na fundusz konsumpcji indywidualnej, o czym świadczy wynagrodzenie 1 dnia pracy wyższe od wytworzonej w tym dniu wartości produkcji czystej (wyjątek w tym zakresie stanowiły spółdzielnie stare w woj. opolskim i plockim w 1976 r.). W spółdzielniach nowych wystąpiły bardziej poprawne relacje między ekonomiczną wydajnością pracy (mierzoną wartością produkcji czystej) a płacami za 1 dzień, jednakże należy to przypisać niskiej opłacie pracy członków w niektórych spółdzielniach.⁶

Niższa od opłaty pracy wartość produkcji czystej w spółdzielniach starych oznacza, że część tych kosztów, dotyczących działalności rolniczej, musiała być sfinansowana z produkcji czystej wytworzonej w zakładach pozarolniczych bądź z dotacji budżetowych.⁷ Porównanie bo-

⁴ Świadczenia społeczne obejmują: podatek gruntowy, fundusz gminny, podatek od płac pracowników najemnych, składki ZUS i składki z tytułu ubezpieczeń gospodarczych.

⁵ Pomijamy tu możliwość ewentualnego wykorzystania środków pieniężnych gromadzonych jako rezerwa na stabilizację dochodów.

⁶ W okresie pierwszych 3 lat gospodarowania spółdzielnie, których dochód ogólny nie zapewnia opłaty pracy członków w wysokości 100 zł za 1 dzień, uzyskują środki z funduszu wyrównawczego CZ RSP.

⁷ W tej części opracowania analizą obejmujemy jedynie dotacje które zgodnie

wiem kwoty wynagrodzenia za 1 dzień pracy i ekonomicznej wydajności pracy z całokształtu działalności wskazuje na poprawne relacje w większości województw. Jednakże i w takim ujęciu w spółdzielniach starych produkcja czysta była w całości konsumowana w woj. opolskim (w r. 1978 i woj. radomskim (w r. 1977). W spółdzielniach nowych analogiczna sytuacja wystąpiła w woj. opolskim (w r. 1977), płockim (w latach 1977—1978) oraz w woj. rzeszowskim (w latach 1976—1978). Oznacza to konieczność pokrycia świadczeń społecznych i dokonania odpisów na fundusze statutowe (wraz z brakującą częścią na pokrycie płac) z innych źródeł. Pomijając możliwość sfinansowania opłaty pracy z tworzonej ewentualnie wcześniej rezerwy na stabilizację dochodów — pozostałe fundusze (akumulacji społecznej i wewnętrznej) mogły być utworzone tylko dzięki uzyskanym dotacjom budżetowym.

W dotychczasowych rozważaniach staraliśmy się ukazać kształtowanie się produkcji czystej z działalności rolniczej i jej wystarczalność na tle obciążeń RSP z tytułu świadczeń społecznych i kosztów opłaty pracy. Nie względniłiśmy natomiast roli dotacji budżetowych bezpośrednio wpływających na wysokość dochodu ogólnego. Interesujące wydaje się zatem, w jakim stopniu dotacje te oddziałują na wyniki finansowe RSP.

W celu dokonania takiej analizy przyjmujemy następujące założenia: wartość produkcji czystej i kwoty otrzymanych dotacji budżetowych zmniejszamy o świadczenia społeczne i koszty z tytułu renty gruntowej.⁸ Uzyskujemy w ten sposób łączny fundusz, jakim dysponują spółdzielnie, na opłatę pracy (członków i pracowników najemnych) i akumulację wewnętrzną. Porównanie tego funduszu z rzeczywiście poniesionymi kosztami pracy i należnymi obligatoryjnymi odpisami na fundusze statutowe⁹ pozwala na uzyskanie odpowiedzi:

1) czy osiągną poziom produkcji czystej (jako rezultat aktualnych warunków ekonomicznych, w jakich gospodarują RSP) wraz z dotacjami

---

z obowiązującymi w RSP przepisami, zwiększając dochód ogólny. Ponieważ dotacje do rolniczej produkcji końcowej (od poziomu i przyrostu) muszą być w całości przekazywane na fundusz zasobowy, omawiamy je odrębnie w dalszej części opracowania.

⁸ Opłaty z tytułu renty gruntowej RSP za dzierżawę gruntów przejętych w użytkowanie od rolników indywidualnych; z pozycji gospodarstwa rolnego renta gruntowa stanowi składnik kosztów bieżących, które winny być pokryte z wartości nowo wytworzonej.

⁹ Spółdzielnie obowiązane są przeznaczać co najmniej 10% dochodu ogólnego na fundusz zasobowy oraz fundusze celowe. Por.: uchwała nr XII/27/78 Rady CZ RSP — § 38. W naszych rozważaniach zakładamy, że odpisy powyższe winny być dokonane z dochodu uzyskanego w produkcji rolniczej.

Tab. 6. Produkcja czysta wytworzona w działalności rolniczej i jej wystarczalność w finansowaniu nakładów pracy i odpisów statutowych w latach 1976—1978

Net output in agricultural production and its sufficiency in financing labour input and statutory deductions in 1976—1978		Produkcja czysta po uwzględnieniu świadczeń społecznych i kosztów z tytułu renty gruntowej zwiększona o dotacje do prod. roln.*							Dochód ogólny brutto niezbędny (postulowany do pokrycia kosztów pracy i odpisów statutowych) 7=4+5+6		Nadwyżka (+) lub niedobór (-) środków pieniężnych uzyskanych w produkcji rolnej na 1 dzień pracy członków kol. 8:dni	
RSP	Województwo	Wynagrodzenie pracowników najemnych		Wynagrodzenie i opłata za pracę członków i ich domowników		Należne odpisy statutowe (m.in. 10% doходу ogólnego brutto)		Dochód ogólny brutto niezbędny (postulowany do pokrycia kosztów pracy i odpisów statutowych) 7=4+5+6		Nadwyżka (+) lub niedobór (-) środków pieniężnych uzyskanych w produkcji rolnej na 1 dzień pracy członków kol. 8:dni		
		Województwo	Pracownicy najemni	Pracownicy i domownicy	Należne odpisy	Statutowe (m.in. 10% doходу ogólnego brutto)	Dochód ogólny brutto	Nadwyżka (+) lub niedobór (-) środków pieniężnych				
w złotych na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych												
Stare	Bydgoszcz	7 772	704	8 292	1000	9 996	-2224	-65				
	Opole	11 268	870	10 390	1251	12 511	-1243	-28				
	Płock	7 604	1068	10 500	1285	12 853	-5249	-85				
	Poznań	11 129	280	9 600	1098	10 977	152	4				
	Rzeszów	6 028	1652	7 257	990	9 898	-3870	-103				
	Radom	10 763	6908	11 626	2059	20 593	-9830	-216				
Nowe	Bydgoszcz	5 849	637	4 602	582	5 821	28	1				
	Opole	9 029	949	6 515	830	8 294	735	28				
	Płock	4 307	436	5 190	625	6 251	-1944	-64				
	Poznań	7 556	393	7 511	878	8 782	-1226	-32				
	Rzeszów	4 171	737	3 821	506	5 064	-893	-34				
	Radom	8 929	4853	8 460	1479	14 792	-5863	-155				

* Uwzględniamy tu tylko dotacje o charakterze zwrotu kosztów produkcji.

mi ¹⁰ wystarcza na pokrycie zobowiązań spółdzielni z tytułu pracy członków i osób najemnych oraz czy zapewnia tworzenie funduszy rozwojowych;

2) jaka jest wielkość nadwyżki umożliwiająca tworzenie dodatkowych rezerw pieniężnych o przeznaczeniu np. na fundusz stabilizacji dochodów czy dodatkowe premie, nagrody itp.

Dane liczbowe do takiej analizy zawiera tabela 6. Wskazują one, że w latach 1976—1978 produkcja czysta łącznie z dotacjami budżetowymi nie wystarczałyby na pokrycie kosztów pracy i odpisów statutowych. Wyjątek stanowią jedynie spółdzielnie stare w woj. poznańskim, w których pozostały jeszcze niewielkie kwoty na dodatkowe odpisy, np. z tytułu premii czy tworzenia rezerwy na stabilizację dochodów. W pozostałych spółdzielniach tej grupy do zbilansowania działalności rolniczej nie wystarczyłyby również dotacje budżetowe ujęte w tym porównaniu. W celu zapewnienia opłacalności produkcji rolniczej (przy obecnym poziomie kosztów) w spółdzielniach starych, np. w woj. opolskim, należałoby zwiększyć dotacje średnio w 3 latach o 1243 zł, a w woj. radomskim — o 9830 zł na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych. W spółdzielniach nowych opłacalność przy obecnym poziomie dotacji uzyskiwałyby gospodarstwa w woj. bydgoskim i opolskim. W pozostałych województwach w obydwu grupach spółdzielni działalność rolnicza została częściowo sfinansowana opłacalną produkcją zakładów pozarolniczych. W stosunku do nakładów pracy członków dodatkowe dopłaty np. w formie dotacji budżetowych winny wynieść w spółdzielniach starych od 28 zł (woj. opolskie) do 216 zł (woj. radomskie) na 1 dzień pracy spółdzielców. Wyniki badań wskazują zatem, że poza woj. poznańskim (stare spółdzielnie) oraz woj. bydgoskim i opolskim (nowe spółdzielnie) mimo dotacji budżetowych do produkcji rolniczej nie została zagwarantowana jej opłacalność.

Opłacalność produkcji rolniczej można też rozpatrywać, ukazując poziom akumulacji finansowej w produkcji rolniczej i rolę dotacji budżetowych w tworzeniu wyniku finansowego (zysku lub straty).

Określając akumulację finansową jako dodatnią różnicę między wartością rolniczej produkcji końcowej brutto a jej całkowitym kosztem własnym ¹¹, stwierdzamy dodatnią nadwyżkę tylko w r. 1976 (tab. 6). Naj-

¹⁰ W rachunku tym nie uwzględniamy dotacji do poziomu i przyrostu produkcji końcowej netto, gdyż nie mogą one być wykorzystywane na opłatę pracy członków; z punktu przedsiębiorstwa rolnego nie wchodzi zatem do bezpośredniego rachunku opłacalności produkcji.

¹¹ Do kosztów zaliczamy takie elementy podziału akumulacji, jak: podatki, składki ZUS, rentę gruntową (skumulowaną) itp., pozycje stanowiące z punktu widzenia gospodarstwa wydatek uwzględniany w rachunku kosztów niezależnie od zużycia wszystkich czynników produkcji (a więc i siły roboczej). Zarówno akumu-

bardziej rentowne były przy tym spółdzielnie stare w woj. poznańskim (wskaźnik rentowności ponad 10%), minimalne efekty miały też spółdzielnie w woj. opolskim i płockim; w pozostałych latach spółdzielnie nie osiągnęły akumulacji finansowej.

Wykorzystując przyjęty wcześniej podział dotacji, analizę zysków i poziom rentowności omawiamy w 2 ujęciach. W tabeli 7 podajemy kształtowanie się powyższych mierników z uwzględnieniem tylko dotacji o charakterze zwrotu kosztów (wszystkie dotacje z wyjątkiem za poziom i przyrost produkcji końcowej netto). Otóż otrzymane we wszystkich województwach w latach 1976—1978 dotacje budżetowe, wpływające bezpośrednio na wyniki finansowe, również nie zabezpieczyły rentowności. Pomoc finansowa państwa zmniejszyła w zasadzie tylko rozmiary deficytu finansowego. W ogólnym ujęciu, operując wynikami średnimi z 3 lat można stwierdzić, że jedynie w spółdzielniach starych w woj. poznańskim i opolskim, uwzględniając w tym porównaniu dotacje budżetowe zapewniły rentowność produkcji; w pierwszym z wymienionych województw średni 3-letni wskaźnik rentowności wyniósł 3%, zaś w drugim 0,5%. I w tym jednak przypadku poziom rentowności byłby nie wystarczający do zapewnienia reprodukcji rozszerzonej majątku zespołowego.

Ostatnio zaprezentowane wyniki nie uwzględniały wszystkich dotacji otrzymywanych przez RSP z budżetu państwa. Do pełnego rachunku rentowności produkcji należy — naszym zdaniem — uwzględnić wszystkie rodzaje dotacji. Wprowadźcie dotacje do produkcji końcowej netto nie zwiększają wyniku finansowego (dochodu ogólnego) w RSP, niemniej jednak ze społecznego punktu widzenia stanowią transfer środków pieniężnych mających stymulować wzrost produkcji rolniczej. Dotacje te można zatem traktować jako specjalną formę dopłat mających w końcowym rachunku zapewnić opłacalność produkcji w warunkach wzrostu jej kosztów.¹²

W tym ujęciu do ustalania rentowności uwzględniono wszystkie rodzaje dotacji.¹³ Rentowność produkcji w powyższych warunkach ilustrują dane zawarte w tabeli 8.

---

lacja jak i zysk nie stanowią według aktualnych zasad systemu ekonomiczno-finansowego mierników oceny działalności RSP, niemniej jednak powyższe kategorie finansowe wykorzystujemy do ogólnej oceny działalności gospodarstw.

¹² Por.: E. Gorzelak: *Ekonomiczno-finansowe instrumenty polityki rolnej*, „Wieś Współczesna”, 1979, nr 3.

¹³ Zarówno dotacje o charakterze zwrotu kosztów, jak i dotacje do rolniczej produkcji końcowej netto. W tym porównaniu uwzględniamy też scentralizowaną część dotacji (40% gromadzone w CZ RSP) wychodząc z założenia, że niezależnie od podziału ich wewnątrz sektora spółdzielczego — stanowią one społeczny koszt finansowania rozwoju rolnictwa.

Tab. 7. Akumulacja, zysk i rentowność produkcji rolniczej w latach 1976—1978
 Accumulation, profit, and profitability of agricultural production in 1976—1978

Województwo	Akumulacja (+) lub deficyt finansowy (-)			Dotacje do produkcji rolniczej *			Zysk (+) lub strata (-)			Wskaźnik pro- centowy zysku (+) lub straty (-) do kosztów cał- kowitych pro- dukcji rolniczej			Wskaźnik pro- centowy dotacji budżetowych do kosztów całkowitych		
	1976	1977	1978	1976	1976	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978
RSP w złotych na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych															
Bydgoszcz	-5 175	-2 942	-2 113	1819	1704	2695	-3 356	-1 238	582	-8,9	-3,4	+1,2	4,9	4,7	5,8
Opole	124	-4 885	-1 982	3014	1983	2041	3 138	-2 902	59	6,7	-5,2	+0,1	6,5	3,5	3,5
Piock	346	-7 273	-14 437	4981	2746	2694	5 327	-4 527	-11 743	7,3	-6,1	-13,5	6,9	3,7	3,1
Poznań	2 824	-4 429	-906	1473	2189	2228	4 297	-2 240	1 322	11,6	-5,1	+2,6	4,0	5,0	4,4
Rzeszów	-6 200	-4 731	-8 866	3820	3338	4553	-2 380	-1 393	-4 313	-5,9	-2,9	-9,5	9,4	6,9	10,0
Radom	-3 661	-28 260	-4 755	5229	4824	2509	1 588	-23 436	2 246	+1,9	-18,8	+1,9	6,4	3,9	2,1
Bydgoszcz	-1 671	-9 563	-4 605	2606	5949	6698	935	-3 614	2 093	4,0	-13,4	8,3	11,1	22,0	26,6
Opole	-3 854	-8 124	-4 435	5836	6790	7423	1 982	-1 334	2 988	11,8	-4,6	9,6	34,7	23,7	23,8
Piock	80	-10 569	-4 529	2635	5529	4088	2 715	-5 040	-441	11,8	-20,0	-1,4	11,4	21,4	12,9
Poznań	371	-6 793	-6 383	2784	2953	4847	3 155	-3 839	-1 536	9,1	-8,9	-4,1	8,0	6,9	12,9
Rzeszów	-3 396	-11 160	-8 804	6933	8753	8277	3 537	-2 407	-527	23,1	-9,0	-1,9	45,4	32,5	30,3
Radom	-17 456	-12 095	-12 125	6421	7441	9905	-11 035	-4 654	-2 220	-16,4	-6,3	-3,0	9,6	10,2	13,4

* Bez dotacji do produkcji końcowej netto.

Tab. 8. Akumulacja, zysk i rentowność po uwzględnieniu łącznych dotacji budżetowych w latach 1976—1978
 Accumulation, profit, and profitability with allowance made for combined budget subsidies in 1976—1978

Województwo	Akumulacja (+) lub deficyt finansowy (-)		Dotacje łączne do produkcji rolniczej*				Zysk (+) lub strata (-)		Wskaźnik rentowności zysk × 100		Wskaźnik pro- centowy dotacji budżetowych łączonych do kosztu własnego				
	w złotych na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych														
	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978	1976	1977	1978
Bydgoszcz	-5 175	-2 942	-2 113	11 422	9 054	14 617	6 247	6 112	12 504	19,5	17,0	26,6	35,7	25,2	31,2
Opole	124	-4 885	-1 982	13 936	12 258	15 697	14 060	7 373	13 715	29,0	12,6	22,0	28,7	20,9	25,1
Łódź	346	-7 273	-14 437	17 740	11 975	12 896	18 086	4 702	-1 541	26,2	6,6	-1,8	25,7	16,8	15,5
Poznań	2 824	-4 429	-906	12 651	10 005	14 897	15 475	5 576	13 991	42,7	12,8	28,3	34,9	23,1	30,2
Rzeszów	-6 200	-4 731	-8 866	10 113	13 824	10 943	3 913	9 093	2 077	9,2	18,8	4,6	23,8	28,6	24,2
Radom	-3 661	-28 260	-4 755	21 488	15 793	26 236	17 827	-12 467	21 481	23,5	-11,9	20,8	28,3	15,1	25,4
Bydgoszcz	-1 671	-9 563	-4 605	4 994	7 570	9 482	3 323	-1 993	4 877	15,6	-8,3	23,1	23,5	31,8	45,0
Opole	-3 854	-8 124	-4 435	8 150	10 274	11 155	4 296	2 150	6 720	27,7	8,0	23,1	53,7	38,4	36,4
Łódź	80	-10 569	-4 529	5 043	6 022	7 260	5 123	-4 547	2 731	21,2	-22,6	9,7	20,9	30,0	26,0
Poznań	371	-6 793	-6 383	7 524	7 179	9 442	7 895	386	3 059	26,0	0,9	9,5	24,8	17,9	29,4
Rzeszów	-3 396	-11 160	-8 804	7 940	10 394	9 863	4 544	-766	1 059	30,5	-3,3	4,5	53,3	45,8	37,2
Radom	-17 456	-12 095	-12 125	10 782	12 749	16 495	-6 674	654	4 370	-10,3	0,9	6,6	16,7	19,0	25,1

* Dotacje ogółem z częścią przekazywaną do CZ RSP (40% maleźnych RSP dotacji do produkcji końcowej netto).

Na podstawie tych danych stwierdzamy, że zasadniczy wpływ na poziom rentowności RSP wywierały dotacje do rolniczej produkcji końcowej netto. Pomoc finansowa państwa zapewniała bowiem w grupie spółdzielni starych średni (z okresu 3 lat) zysk w wysokości od 5027 zł (woj. rzeszowski) do 11 716 zł na 1 ha użytków rolnych (woj. opolskie), a to daje wskaźnik rentowności odpowiednio 11,1 i 20,7%. Relatywnie najwyższą rentowność osiągały spółdzielnie stare w woj. poznańskim — średni z 3 lat wskaźnik rentowności 27,2%.

W grupie nowych spółdzielni, rozmiary dotacji mimo niższych kwot w stosunku do spółdzielni starych (z powodu niższego poziomu produkcji końcowej netto), obserwujemy również korzystne wyniki. Średni z 3 lat poziom rentowności wahał się w tych spółdzielniach od minus 0,8% (woj. radomskie) do 18,5% (woj. opolskie), co oznacza odpowiednio stratę 1650 zł i zysk 13 166 zł na 1 ha przeliczeniowy użytków rolnych. Z powyższych ustaleń wynika, że pomoc finansowa państwa w tej grupie spółdzielni zapewniła opłacalność produkcji rolniczej już w początkowym okresie zespołowego gospodarowania.

Kończąc nasze rozważania o efektywności gospodarowania RSP, nie ustaliśmy przyczyny, czy słuszne są takie koszty społecznie, lecz podkreślamy raz jeszcze niezbyt korzystne zjawiska w badanych spółdzielniach, a mianowicie, że opłata pracy w produkcji rolniczej finansowana jest z dotacji zwiększających dochód ogólny i z dochodów działalności pozarolniczej, a finansowanie rozwoju RSP dokonuje się z dotacji do produkcji końcowej netto oraz też częściowo z produkcji pozarolniczej. Stąd też pokrywane są świadczenia społeczne. Cała wartość nowo wytworzona w produkcji rolniczej przeznaczana jest zatem na spożycie.

РЕЗЮМЕ

Предпринята попытка получения ответов на следующие вопросы — рентабельно ли производство сельскохозяйственной продукции в сельскохозяйственных кооперативах; достаточна ли финансовая помощь, которую оказывает кооперативам государство; эффективна ли она; влияет ли она на экономику сельскохозяйственных кооперативов; как бы действовали сельскохозяйственные производственные кооперативы без этой помощи.

Принимались во внимание региональные различия, вытекающие из особенностей развития сельскохозяйственных производственных кооперативов в Польше; за основу при этом были приняты результаты хозяйственной деятельности в период 1976—1978 гг. кооперативов, выделенных в 6 воеводствах. Отдельно рассматривались результаты кооперативов, образованных до 1973 г. (так называемые старые кооперативы), и кооперативов, действующих после 1975 г. (так называемые новые кооперативы).

Получены следующие синтетические результаты:

1) Старые кооперативы, несмотря на высокий уровень продукции на 1 га сельскохозяйственных угодий, не достигли эффективности, гарантирующей сельскохозяйственному коллективному производству рентабельность. Уровень производства новых кооперативов был значительно ниже, чем старых; причем затраты на производство продукции в них были значительно выше, чем в старых.

2) Рентабельность сельскохозяйственного производства, дальнейшее развитие кооперативов в настоящих условиях возможны только благодаря рентабельному несельскохозяйственному производству и бюджетной дотации. Оплата труда в сельскохозяйственных кооперативах финансируется из дотаций, увеличивающих общий доход, а финансирование развития кооператива производится из дотаций на конечную продукцию нетто. Ими же покрываются расходы на социальные нужды. Вся произведенная стоимость предназначена на потребление. Государство несёт высокие расходы на развитие сельскохозяйственного кооперативного производства; в старых кооперативах эти дотации составляли 540—992 зл. на 1000 зл. стоимости конечной продукции нетто. Без финансовой помощи со стороны государства дальнейшее развитие сельскохозяйственных производственных кооперативов невозможно.

SUMMARY

The study undertakes an attempt to find answers to such questions as whether the collective agricultural production in co-operative farms is profitable, whether the financial help by the state is sufficient and effective, if and how it affects the economics of co-operative farms, and how co-operative farms would operate without such assistance.

The investigations take into account the regional differentiation of the development of co-operative farms in Poland and they accept as their basis the results achieved by selected farms from six voivodeships in the years 1976—1978. The study deals separately with farms established before 1973 (the so-called old farms) and those operating since 1975 (or new farms). In brief, the study reveals the following:

1. In spite of the high level of production per 1 ha of arable land the old farms failed to reach the effectiveness which would ensure profitability of collective agricultural production. New farms reached much lower levels of production and needed higher expenditures for this production than old farms.

2. Under present conditions the profitability of agricultural production as well as further development of co-operative farms are possible due to the remunerative non-agricultural production and budget subsidies. The labour charges in agricultural production are financed mainly from subsidies increasing the total income, while the financing of the development of co-operative farms is realized from subsidies for the final net production. They are also a source of social security benefits. The whole newly produced value is appropriated for consumption. The state covers high costs of the development of collective agricultural production; in the old farms the subsidies were 540—992 zlotys per 1000 zlotys of the value of final net production, and in the new farms — with the exceptions of the Poznań and Radom voivodeships — the subsidies were close to or even higher than the value of the final net production in the years 1976—1978. Without financial assistance from the state it would be hard to speak of any further development of co-operative farms.